

74. Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı ile *İstanbul Treni* başlıklı Türkçe çevirisindeki özel ad göstergeleri ve tarihsel göstergelerin çeviri göstergebilimi bağlamında çözümlenmesi

Ozan Erdem GÜZEL¹

APA: Güzel, O. E. (2023). Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı ile *İstanbul Treni* başlıklı Türkçe çevirisindeki özel ad göstergeleri ve tarihsel göstergelerin çeviri göstergebilimi bağlamında çözümlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (36), 1254-1274. DOI: 10.29000/rumelide.1369161.

Öz

Bu makalede, Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanındaki kent uzamına ilişkin "özel ad göstergeleri" ve "tarihsel göstergeler" in erek metne nasıl aktarıldığını hem kent göstergebilimi hem de çeviri göstergebilimi kapsamında incelemek amaçlanmaktadır. Kaynak metin olarak Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı ve erek metin olarak da bu romanın Mehmet Harmancı tarafından *İstanbul Treni* başlığıyla yapılan Türkçe çevirisi, çalışmanın inceleme nesnesini oluşturmaktadır. Çalışmada incelenen kaynak metin, romanın Penguin Books tarafından 1987 yılında yayımlanan versiyonu; erek metin ise Everest Yayınları tarafından 2004 yılında yayımlanan versiyonudur. Çeviri bakımından en güç metinler arasında yer alan yazınsal metinlerin doğru yorumlanıp anlamlandırılması için göstergebilimin sunduğu çözümlene yöntemi çevirmenlere yol gösterebilir. Çünkü çevirmen, kaynak metindeki örtük göstergeler ve/veya karmaşık yazınsal anlam evrenini çeviri göstergebilimi yaklaşımı sayesinde yöntemli bir okuma yoluyla irdeleyerek kaynak dil ve kültüre ilişkin göstergeleri minimum yitimle erek dile aktarma olanağına kavuşur. Anlamsal açıdan çok katmanlı bir nitelik taşıyan ve bu nedenle de birbirinden farklı yorumlara açık kentsel göstergeleri inceleyen ve göstergebilimin bir alt araştırma alanı olan kent göstergebilimi, bu göstergeleri taşıdıkları anlam ve yorum zenginliği çerçevesinde çözümler. Bu makalede Greene'in adı geçen İngilizce romanı ve Türkçe çevirisindeki kente ilişkin göstergeler, Sündüz Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimine kazandırdığı kent göstergeleri tipolojisinde yer alan "özel ad göstergeleri" ve "tarihsel göstergeler" ile yine Öztürk Kasar'ın "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" başlığı altında sunduğu "anlam evirici eğilimler" çerçevesinde incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Graham Greene, *İstanbul Treni*, göstergebilim, çeviri göstergebilimi, kent göstergebilimi

The Analysis of proper name signs and historical signs in Graham Greene's novel titled *Stamboul Train* and its Turkish translation within the context of urban semiotics and semiotics of translation

Abstract

In this article, it is aimed to examine how "proper name signs" and "historical signs" related to urban space in Graham Greene's novel *Stamboul Train* are transferred to the target text in the context of both urban semiotics and translation semiotics. Greene's novel *Stamboul Train* is the source text and the Turkish translation of the novel translated as *Istanbul Treni* by Mehmet Harmancı is the target

¹ Öğr. Gör., Yıldız Teknik Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü, Fransızca Mütercim-Tercümanlık ABD (İstanbul, Türkiye), ozanerdemguzel@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-7827-7101 [Araştırma makalesi, Makale kayıt tarihi: 13.08.2023-kabul tarihi: 20.10.2023; DOI: 10.29000/rumelide.1369161]

text of this analysis. The source text analyzed in the study is the edition of the novel published in 1987 by Penguin Books, and the target text is the edition of the novel published in 2004 by Everest Publications. Analysis method offered by semiotics can guide translators in terms of interpreting and making sense of literary texts, which are among the most challenging texts in the context of translation. This is because translation semiotics approach provides the translator with the opportunity to transfer the signs related to the source language and culture with minimum loss by analyzing the implicit signs and/or complicated literary meaning universe. Urban semiotics, a subfield of semiotics that explores urban signs which possess multifaceted semantic qualities and thus are open to diverse interpretations, analyzes these signs within the context of the inherent richness of meaning and interpretation they entail. In this article, signs related to urban space in Greene's afore-mentioned novel in English and its Turkish translation will be analyzed within the theoretical and methodological framework of "proper name signs" and "historical signs" included in the typology of urban signs introduced to semiotics of translation by Sündüz Öztürk Kasar and also "designifying tendencies" which she presented under the heading of "The Systematics of Designification in Translation".

Keywords: Graham Greene, *Stamboul Train*, semiotics, semiotics of translation, urban semiotics

1. Giriş

Yirminci yüzyıl İngiliz edebiyatının önemli yazarlarından biri olan Graham Green, 1904'te doğup Nisan 1991'de vefat etmiştir. Oxford'daki Balliol College'tan mezun olduktan sonra, *The Times*'ta dört yıl yardımcı editör olarak çalışır. *Stamboul Train* adlı romanıyla ün kazanmıştır. Bu romanı daha sonra "Orient Express" adıyla sinemaya uyarlanmıştır. Yazarın romanları arasında *Journey Without Maps*, *The Lawless Roads*, *The Heart of the Matter*, *Brighton Rock* ve *The Power and the Glory* başlıklı romanları vardır. Ayrıca yazar biyografi, otobiyografi ve gezi türlerinde de yapıtlar kaleme almıştır. Greene'in yazarlığı iki ayrı yönde gelişmiştir. Yazar tarafından "eğlencelik" olarak adlandırılan gerilim, casusluk ve serüven romanlarında, usta bir yazarın kurduğu güçlü bir atmosfer, yer yer "ciddi" romanlarından farklı olmayan, nitelikli bir anlatım görülür. Kimi eleştirmenlerce "edebi serüven romanları" olarak nitelendirilen, birçoğu filme de uyarlanan bu romanlarında yazar, diğer yapıtlarında ele aldığı sorun ve temaları daha dar biçimde sergilemiştir (sosyolojisi.com, Erişim Tarihi: 01.07.2023). Dini temalar ise kaynak metin yazarının yapıtlarında sıklıkla ele aldığı temalardandır (Greene, (çev. Mina Urgan), 2011, s. 2). Greene ve temaları hakkında şunlar söylenmektedir:

"Greene'in hemen hemen bütün romanlarında Katolik temalar bir şekilde kendilerine yer bulur. 'Kötülük' temasını işlediği 'ciddi' romanlar ise, dinsel inanç ve görüşlerinin etkisi altında yazılmıştır. Ahlak sorunu, insanın kendi kendisini eylemleri aracılığıyla tanınması, şiddet ve iç çürümeden kurtuluş yolları gibi temalar, Greene'in bilinçli seçimi olan Katoliklik'in etkisi altında, insancıl bir anlayışla ele alınır. 20. yy insanının sorunları, yine 20. yy'ın etkin bir anlatım aracı olan sinemaya özgü tekniklerden de yararlanarak aktarılır. Aynı yaklaşımı öykülerinde de sürdüren Greene, 20. yy'ın hem çok satan ve okunan hem de bu başarısını edebiyattan ödün vermeden sürdürebilen sayılı yazarlarından biridir" (sosyolojisi.com, Erişim Tarihi: 01.07.2023).

Mehmet Çakıcı, "Rus ruletini alışkanlık hâline getiren yazar Graham Greene hakkında 5 tuhaf bilgi" başlıklı yazısında, yapıtlarının çoğunda çağdaş dünyaya özgü çetrefil, etik ve politik sorunlar üzerinde duran siyasi romanlarıyla 20. yüzyıla damgasını vuran yazarlar arasında gördüğü, İngiliz öykü ve roman yazarı Greene'in çok sayıda ve farklı yazınsal türlerde yapıtlar kaleme aldığını belirtir. Çakıcı'ya (2021) göre Greene, "temaları ve sınırları belli, okurun kitabı eline aldığı anda ne alacağını bildiği bir tür olan casusluk romanlarına bile ahlak ve felsefeyle ilgili ikilemler yedirerek" çağdaş İngiliz romanında çığır

açmıştır (Çakıcı, 2021, Erişim Tarihi: 17.06.2023). Greene'in romanları Küba'dan Haiti'ye, Vietnam'dan Afrika'ya kadar farklı coğrafyalarda geçmektedir. Yazarın ünlü olması, farklı ülkeye giriş çıkışını kolaylaştırmıştır. İkinci Dünya Savaşı sırasında İngiliz istihbaratı için çalışmıştır (Çakıcı, 2021).

Erek metnin arka kapağında "İngiliz edebiyatının önemli kalemlerinden Graham Greene'in ilk kez yetmiş iki yıl önce yayınlanan romanı *İstanbul Treni*'nin o zamandan bu zamana tazeliğini koruyan bir kitap" (Greene, (çev. Mehmet Harmanlı), 2004, arka kapak) şeklinde bir bilgi verilmektedir. Greene'in dördüncü romanı olan *İstanbul Treni*'nin İngiliz yazarın ciddi bir başarı kazanan ilk yapıtı olduğunu ve "kendi ifadesi ile 'ilk ve son kez, okuyucunun hoşuna gitmek ve şans yaver giderse filmi de yapılacak' bir eser üretmek" amacıyla başladığı bu kitabın her iki amacına da ulaştığını söyleyen Gürkan Kılıçaslan, romanın 1934'te Paul Martin tarafından kitabın ABD'de "Orient Express" adıyla beyaz perdeye uyarlandığını ve yazarın bu romanını "ciddi edebiyat" yapıtları arasında saymadığını çünkü bu romanın amacının yazarın belirttiğine göre "okuyucuyu eğlendirmek" olduğunu ifade etmektedir. Bununla birlikte Kılıçaslan, söz konusu yazarın Graham Greene olduğunun altını çizerek yazarın anılan "hafif" yapıtında bile antisemitizm, ırkçılık, uluslararası siyasi sorunlar, din ve ahlaki sorgulamalar gibi "ciddi konular"ın romandaki olayların odağını oluşturduğunu da eklemektedir (Kılıçaslan, 2015, Erişim Tarihi: 01.07.2023).

Şark Ekspresi'nde yolculuk yapan bir grup gezgin arasında geçen olayların çevresinde oluşturulan gizemli ortamın, "yazarın öykünün tuhaf karakterlerini, içerdiği dram ve belirsizlik öğeleriyle birlikte geliştirmesine fırsat verdiği" belirtilen (Encyclopedia, Erişim Tarihi: 17.06.2023) kitabın arka kapağında ise şu bilgilere yer verilmektedir:

"Ostend'den İstanbul'a giden, Avrupa'yı bir uçtan diğer uca geçen bir tren: Şark Ekspresi. Bu trende yolculuk eden iş bilir Yahudi Myatt ile varyete dansçısı Coral Musker arasında gelişen hem kaçınılmaz hem de sıra dışı ilişki... Eski bir siyasi suçlu olan doktor Czinner ve yıllar sonra onu tanıyan gazeteci Mabel Warren... Viyana'dan trene binen bir katil: Jozef Grünlich... ve bir trenin sınırlı ortamında mecburen bir arada bulunan bu insanları yol boyu bekleyen sürprizler..."

İstanbul Treni siyaset, suç, aşk ve çıkar ağlarıyla örülmüş bir roman... İnsan ruhunun derinliklerine inen, başarılı karakter analizleriyle romanı zenginleştiren Graham Grene, kişilerin yaptıklarıyla düşündükleri arasındaki köprüleri çok sağlam kuruyor. Romanda yaşanan kaygılar, yapılan hesaplar, gerçek duygular ve maskeler başarıyla resmedilirken, o zamanın sosyal yapısı da irdeleniyor"(Greene, (çev. Mehmet Harmanlı), 2004, arka kapak).

Bu çalışmada incelenecek olan Greene'in *Stamboul Train* adlı romanında, Ostend'den İstanbul'a uzanan bir yolculukta bir grup yolcunun yaşadığı serüvenler, bu yolcuların bu tren seyahatinde birbirleriyle keşişen yaşamları, hüznü bir havada ancak ironik ve neşeli bir biçimle aktarılmaktadır. Roman, beş bölümden oluşmuştur. Kitaptaki bölümlerin başlığı birer şehir adı taşımaktadır. Birinci bölüm "Ostend" (s. 1-26), ikinci bölüm "Köln" (s. 27-76), üçüncü bölüm "Viyana" (s. 77-127), dördüncü bölüm "Subotica" (s. 128-201) ve beşinci bölüm de "İstanbul" (s. 201-223) başlığıyla okurlara sunulmuştur. Romanda geçen olayları şu şekilde özetlemek mümkündür:

Olayların çoğu bir trenin içinde ve / veya tren istasyonunda geçmektedir. Ostend'den İstanbul'a doğru giden bir trende ve istasyonlarda geçen olayların anlatıldığı romanın yalnızca son bölümü diğer bölümlerinin çoğunun tersine kapalı bir uzam olan trende değil, bir kent uzamında, İstanbul'da geçmektedir. Trende yolculuk yapanlar, uyanık bir kuru üzüm tüccarı olan Yahudi kökenli Carleton Myatt; gece kulüplerinde çalışan ve bir varyete dansçısı olan Coral Musker; eskiden aktif bir siyasi eylemci olan, sonrasında ise firari bir suçlu olarak aranan komünist devrimci Doktor Richard Czinner; yazdığı gazete adına ünlü bir yazarla röportaj yapmak üzere trene binen ancak trende kaçak siyasi

mahkûm Czinner'i tanıyıp gerçek kimliğini ifşa eden ve sonra da onu polise ihbar ederek atlama bir haber yapma peşine düşen, acar ve deneyimli bir gazeteci olan, genç kızlardan hoşlanan, erkek gibi giyinen ve kadın partnerlerine karşı savunmacı kıskanç ve maço tavırlar sergileyen, eşcinsel yönelimli, orta yaşlı, alkolik bir kadın olan Mabel Warren; trene Viyana'da binen, polisten kaçan, kurnaz ve düzenbaz bir Avusturyalı hırsız ve katil olan Jozef Grünlich romanın başlıca kahramanlarıdır. Romandaki olaylar, 1930'ların başında Avrupa ve Balkanlar'da yer alan çeşitli kentlerde geçer ve roman, adı geçen karakterlerin hayatlarını ve bu yolculukta keşilen kaderlerini anlatır. Bu karakterlerin her biri farklı geçmişe, hayatlara, niyetlere ve sırlara sahiptir.

Janet Pardoe, gazeteci Warren'ın eski lezbiyen metresi ve Myatt'ın birlikte ticaret yaptığı, İstanbul'da yaşayan tüccar Stein'in yeğenidir ve alkol sorunu olan, lezbiyen eski partneri Warren'dan ayrılmak istemektedir. Zengin bir Yahudi işadamı olan Myatt'ın trende tanışıp ilişki yaşamaya başladığı kabare dansçısı Coral Musker'ın apansız ortadan kaybolmasından sonra Pardoe'nin Myatt'la trende başlayan flörtü, İstanbul'da evlilik vaat eden daha ciddi bir ilişkiye dönüşür ve birlikte İstanbul'da gezip eğlenirler. Bu ilişki, hem Myatt hem de Pardoe için kazan-kazan niteliğindedir. Bu ilişki sayesinde Myatt, Pardoe'nin amcası Stein ile ortak olacak ve böylelikle şirketin hem yönetiminde hem de hisselerinde daha fazla söz sahibi olacaktır. Pardoe ise güzel ve mistik bir kent olan İstanbul'da zengin bir iş insanının eşi olarak konforlu ve lüks bir evlilik yaşamı sürecektir. Bir vapur yolculuğunun bitişiyle başlayan roman, Şark Ekspresi'nde devam eder. Bu tren yolculuğu sırasında yaşanan gerilimli olaylar, trenin son durağı olan İstanbul'a geldiğinde son bulur ve roman, ana karakterlerden biri olan Myatt'ın yeni bir yaşama yelken açmak üzere geldiği bu kentte okuru şaşırtan romantik bir ambiyansla biter. Yolcularının büyük çoğunluğu İstanbul'a giden Şark Ekspresi'nde geçen roman, ilk bölümlerinde okura bir Agatha Christie romanı atmosferi yaratsa da bir polisiye roman niteliği taşımaz.

2. Kuramsal çerçeve

Göstergelimin önde gelen isimlerinden Jean-Claude Coquet, "Dilbilimcinin, söylem çözümleyicinin, yani göstergelilimcinin derdi hiç bitmez. Dilin basit olduğuna, daha açıkçası tek anlamlı olduğuna inanana gecikmeden doğruyu öğretmek gerekir." (Coquet'den aktaran Öztürk Kasar ve Tuna, 2015, s. 459) diyerek gerçekten de çeviri eylemi ile gösterge okuma/yorumlama eylemi arasındaki ilişkiye dikkat çeker. Bu iki eylem arasındaki ilişki aslında göstergelilim ve çeviribilim arasındaki verimli disiplinler işbirliğinin öneminin de bir göstergesi niteliğindedir.

Nitekim Öztürk Kasar, Paris Göstergelilim Okulunun göstergelilime ilişkin oluşturduğu kuramsal yaklaşım ve yöntemleri en çetin çeviri türlerinden biri olan yazınsal çeviriye uyarlamaya girişmiş ve bu akademik çalışma ve çabalarının sonucu olarak Fransız çeviribilimci Antoine Berman'dan esinlenerek "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği"ni geliştirip yazınsal çeviriyle uğraşan çevirmenlerin zorlu anlam arayışında onlara kılavuzluk etmek üzere ortaya koymuştur. Bu doğrultuda Coquet & Öztürk Kasar (2003), Coquet'nin geliştirdiği "özne göstergelilimi" kuramını çeviri eylemine uyarladıklarını *Discours, Sémiotique et Traduction (Söylem, Göstergelilim ve Çeviri)* adlı yayınlarında belirtmişlerdir.

Çeviri ile göstergelilim alanları arasındaki disiplinlerarası ilişkiye yönelik akademik çalışma yapan ilk isimlerden biri Dinda L. Gorrée'dir. Göstergelilimini çeviriye uyarlama çalışmalarında Peirce'ün gösterge kuramını temel alan Gorrée hem çeviri kavramını hem de çeviri sürecini göstergelilimsel perspektiften ele alıp irdeler. *Göstergelilim ve Çeviri Sorunu: Charles S. Peirce'ün Göstergeliliminden Özel Ahntılarla* adlı yapıtında "çeviri olgusunu Peirce'ün oluşturduğu göstergelilim kavramı ve gösterge öğretisi ile açıklayan Gorrée, çeviri incelemelerinin göstergelilimsel perspektifle yürütülmesi

durumunda hem çeviri kuramının barındırdığı sorunlara Peirce'cü bir perspektifle açılım sağlanabileceğini hem de bunun Peirce'ün başlattığı göstergebilimsel okulun gelişimine katkı sunacağını düşünmektedir (Gorlée, 2000, s. 7-8). Gorlée, göstergebilimin sunduğu kuramsal çerçevenin çeviri olgusu(nun) daha geniş kapsamlı ve doğru bir biçimde ele alınıp araştırılabilmesine katkı sunacağını ileri sürer (2000, s. 9-10). Peirce çeviri eylemi hakkında geniş kapsamlı bir kuramsal yaklaşım ortaya koyamamıştır. Buna karşın Evangelos Kourdis (2015, s. 15) ise, değil çeviri göstergebilimi tek başına göstergebilimden söz etmenin bile Peirce'cü göstergebilim ekolünün çeviribilime sunduğu katkının bir göstergesi olduğunu öne sürer.

Gorlée dışında Peeter Torop, Magdalena Nowotna, Astrid Guillaume, Susan Petrilli, Elin Sütiste, Ritva Hartama-Heinoen, Massimo Leone, Evangelos Kourdis, Pirjo Kukkonen, Ubaldo Stecconi, Daniella Aguiar, Pedro Ata, Joao Queiroz gibi yabancı ve başta Öztürk Kasar olmak üzere Didem Tuna, Mesut Kuleli, Şule Demirkol Ertürk, Nedret Kılıçeri gibi Türk bilim insanları, çeviri göstergebilimi alanında verimli akademik araştırmalar yürütmekte ve kapsamlı yayınlar yapmaktadır.

Bu çalışmanın kuramsal çerçevesini Sündüz Öztürk Kasar'ın aşağıda belirtilen "kent göstergeleri sınıflandırması"nda yer alan "özel ad göstergeleri" ve "tarihsel göstergeler" başlıklı ana maddeler ve bunların alt maddeleri ile yine Öztürk Kasar'ın çeviri göstergebilimi bağlamında ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" bağlamında çeviribilim dünyasına kazandırdığı "anlam evirici eğilimler" oluşturmaktadır.

Çeviriyi "gerçek anlamda bir göstergebilimsel etkinlik" olarak gören Öztürk Kasar'a (2021, s. 19) göre "yazınsal çeviride üretilmiş bir anlam evrenini kavramak", göstergebilimde "anlam arayışı" olarak adlandırılır ve çeviri ediminin de birinci aşamasını oluşturur. İkinci aşamaya geçmek için ise çevirmenin bu anlam arayışını "başarıyla tamamlamak zorunda" olduğunu ifade eden Öztürk Kasar, göstergebilimin "çevirmen-okura yol ve yöntem gösterecek bir rehber" olacağını, göstergeleri ve bu göstergelerin ürettiği anlamları "okuma, çözümleme ve yorumlama yöntemi" sunacağını belirtir (Öztürk Kasar, 2021, s. 19). Anlam oluşum sürecinde ortaya çıkan sorunları irdelemek için hem dilbilim hem göstergebilim hem de çeviribilim alanında ihmal edilmiş olan "désignification" kavramına değinen Öztürk Kasar, en kapsamlı sözlüklerde bile karşılığı gösterilmeyen bu terim için "De la désignification en traduction littéraire: Les Gens d'en face de Georges Simenon dans le contexte turc du point de vue de la sémiotique de la traduction" (2020b) başlıklı makalesinde Fransızca bir tanım yapmış ve bir başka çalışmasında bu tanımı şu biçimde Türkçeye aktarmıştır:

"Çeviride göstergelerin kavranması ve yeniden üretilmesi sırasında meydana gelen her türlü anlamdan uzaklaştır(ıl)ma, anlamın değişimi, anlamdan yoksun bırak(ıl)ma, anlamın olumsuzlanması ve anlamın yok edilmesi edimi ya da durumu" (Öztürk Kasar, 2021, s. 23).

Yukarıdaki alıntıda tanımını yaptığı "désignification" terimine Türkçe karşılık olarak "anlam evrilmesi" ifadesini öneren ve bu ifadesi akademik çalışmalarda kullanılan Öztürk Kasar, eğilimler konusunda Antoine Berman'ın "biçim bozucu eğilimler"inden esinlenerek ilk defa 2008 yılında yaptığı bir çalışmada "anlam bozucu eğilimler"i ortaya koymuş ve bu eğilimler son olarak 2021 yılında "anlam evirici eğilimler" adını almıştır. Öztürk Kasar, makalesinde Berman'ın şu on üç biçim bozucu eğilimine değinmiştir: mantıksallaştırma, belirginleştirme, uzatma, yüceltme, nitel yoksullaştırma, nicel yoksullaştırma, türdeşleştirme, ritimlerin bozulması, alt katmandaki anlam ağlarının yok edilmesi, dizgeselliklerin bozulması, yerli dil ağlarının yok edilmesi ya da egzotikleştirilmesi, değişlerin bozulması ve dil katmanlarının silinmesi (Öztürk Kasar, 2021, s. 24-26). Öztürk Kasar, çeviri göstergebilimi alanında ortaya koyduğu dizgeselliği ile ilgili şunları söylemektedir:

"Berman, çözümlemesini 'yazınsal alanda üretilen düzyazı eserlerde kendini gösteren biçimbozucu güçlerle' (Berman, 1999, s. 50) sınırlarken bizim tasarladığımız dizgesellik yorumuna açık her tür metne uygulanabilir: özellikle şiir, roman, öykü, tiyatro oyunu, masal, fabl, mektup, günlük, deneme gibi her türden yazınsal yapıta hatta reklam metinlerine ve şarkı sözlerine ama aynı zamanda düşünsel içerikli metinlere de. Başlangıçta, *Systématique des tendances désignant*es [Türkçesi: Anlam Bozucu Eğilimler Dizgeselliği] olarak adlandırdığımız bu sınıflandırmayı Fransızca olarak yaptık ve çalışmamızı da ilk kez 2008 yılında Paris'te *Les traces du traducteur* [Çevirmenin İzleri] konulu kongrede sunduk (Öztürk Kasar, 2009). Çevirmen adaylarının eğitiminde onların gösterge duyarlılığını geliştirmek ve böylece yazınsal çevirinin kalitesini arttırmak amacıyla yararlandığımız bu dizgeselliği zaman içinde geliştirmeye devam ettik" (Öztürk Kasar, 2021, s. 26-27).

Ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği"nde "çevirmenin anlam arayışı sırasında devreye giren dokuz eğilim" olduğunu ifade eden Öztürk Kasar'ın bu dizgeselliğinin içerdiği dokuz eğilimi gösteren tabloyu şu şekilde belirtmek mümkündür: "Anlamlamanın değişimi", "anlamlamanın dönüşümü" ve "anlamlamanın yitimi" olmak üzere üç tür anlam evrilmesi düzeyi vardır. "Anlamlamanın değişimi" düzeyi "anlam evirici eğilim"lerden "anlamın aşırı yorumlanması", "anlamın bulanıklaştırılması" ve "anlamın eksik yorumlanması"nı içerir ve bu düzey ve içerdiği anlam evirici üç eğilim, anlamlama alanlarından "anlam" sınırları içerisindedir. "Anlamlamanın dönüşümü" düzeyi "anlam evirici eğilim"lerden "anlamın kaydırılması", "anlamın bozulması" ve "anlamın çarpıtılması"nı içerir ve bu düzey ve içerdiği anlam evirici üç eğilim, anlamlama alanlarından "dolay anlam" sınırları içerisindedir. Anlam evrilmesi düzeylerinden "anlamlamanın yitimi" düzeyi "anlam evirici eğilim"lerden "anlamın saptırılması", "anlamın parçalanması" ve "göstergenin yok edilmesi"ni içerir ve bu düzey ve içerdiği anlam evirici üç eğilim, anlamlama alanlarından "anlamsızlık" sınırları içerisindedir. Anlam evirici eğilimler ve dereceleri ise şu şekildedir: 1-anlamın aşırı yorumlanması, 2-anlamın bulanıklaştırılması, 3-anlamın eksik yorumlanması, 4-anlamın kaydırılması, 5-anlamın bozulması, 6-anlamın çarpıtılması, 7-anlamın saptırılması, 8-anlamın parçalanması, 9-göstergenin yok edilmesi². Öztürk Kasar'ın geliştirdiği "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği"nin dokuz aşamasının her biri giderek artan bir oranda ciddi bir anlamsal müdahalenin göstergesi olan çeviri tuzaklarını kapsamaktadır (Öztürk Kasar, 2021, s. 27).

Öztürk Kasar'ın göstergebilime katkılarında bir diğeri, bu çalışmanın kuramsal yöntemlerinden birini de oluşturan kent göstergebilimi alanındadır. Göstergebilimin araştırma alanlarından biri olan kent göstergebilimi, son yıllarda akademik dünyada gittikçe rağbet gören bir araştırma alanı olmuştur. İnsanlarla dolaylı yoldan da olsa konuşan kentler (Barthes, 1993) birçok göstergeyi barındırmaktadır. Kentin bir söylem olduğunu ve kentsel söylemin de gerçek anlamda bir dil oluşturduğunu söyleyen Barthes'a (1993, s. 182) göre insanlar, kentte dolaşarak, onu yaşayarak ve ona bakarak kenti konuşur ve böylece "şehrin dili" ortaya çıkar. Ortaya çıkan bu deyimli sorunlu bulan Barthes, çözümün göstergebilim sayesinde geliştirilebileceğini şöyle ifade eder:

"Tıpkı sinema dili ya da çiçeklerin dili gibi şehrin dilinden eğretilmeli olarak söz etmek son derece kolaydır. Gerçek bilimsel atılım, şehrin dilinden eğretilmesiz olarak söz edilebilirse gerçekleşecektir. [...] Şehrin dilinden söz ettiğimizde eğretilmeden çözümlemeye nasıl geçilebilir? Burada bir kez daha şehir olgusunun uzmanlarına başvuracağım, çünkü, bu uzmanlar sözünü ettiğimiz şehrin anlambilimi sorunlarından oldukça uzak olsalar da şunu çoktan fark etmişlerdir: "Toplumsal bilimlerde kullanılabilen veriler, örnekçelerle bütünlük konusunda pek az elverişli bir biçim sunarlar". İşte bu konuda da göstergebilim (sözcüğün en geniş anlamıyla), belki de henüz tahmin edilemeyecek bir gelişme göstererek bize yardımcı olabilecektir" (Barthes, 1993, s. 182).

Barthes, kent uzamının anlambilimsel analizinin yapılabilmesi için kent göstergebiliminin kullandığı yöntemleri "şehir metni birimlere ayırma", bu birimleri "biçimsel sınıflara dağıtma" ve "bu birimler ile

² "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" ile ilgili tablo ve daha detaylı bilgi için bkz. Öztürk Kasar, 2021.

örnekçelerin birleşim ve dönüşüm kurallarını bulma" biçiminde özetlemekte ve yaşanan kenti, kentle kurulan özel ve bireysel ilişkilerden hareketle anlambilimsel çözümleme çalışmalarının artmasını istemektedir. İster kentin yerlisi olsun ister yabancı olsun, ona göre herkesin, bir anlamda bir metin olarak gördüğü kentin "okur dizisi"ni oluşturduğunu ifade eden Barthes, kente ilişkin anlambilimsel yaklaşımın şu şekilde olması gerektiğini söyler:

"[...] ortada kolayca okunabilen ve saptanabilen bir anlamlar bütünü vardır. Şehre ilişkin olarak gerçekleştirilen bu anlambilimsel yaklaşım çabası içinde, göstergelerin oyununu ve her şehrin bir yapı oluşturduğunu anlamaya çalışmalıyız ama bu yapıyı hiçbir zaman aramamalı ve hiçbir zaman doldurmak istememeliyiz" (Barthes, 1993, s. 187).

Barthes, Tokyo kentini kent göstergebilimi açısından ele aldığı çalışmasında anılan kenti "gösterenler imparatorluğu" olarak niteler ve "gösterge alışverişi"nin bu kentte "büyüleyici bir zenginlik, büyüleyici bir devingenlik, büyüleyici bir incelik" (1996, s. 17) seviyesine ulaştığını belirtir.

Kent göstergebilimi üzerine Kevin Lynch (*Kent İmgesi*, 2010), Roland Barthes (*Göstergebilim ve Şehircilik*, 1993), Algirdas Julien Greimas (*Yerbilimsel Bir Göstergebilime Doğru*, 1986), Umberto Eco (*İşlev ve Gösterge: Mimarlık Göstergebilimi*, 1968), Pierre Boudon (*Uzam Göstergebilimine Giriş*, 1977; "Bir Kentin Yeniden Yazılması: Tunus'un Eski Kent Merkezi, 1978), Raymond Ledrut (*Şehrin Söylemi ve Sessizliği*, 1973; *Kent İmgeleri* 1973), Richard Faque (*Kente Yönelik Yeni Bir Göstergebilimsel Yaklaşım*, 1973), Françoise Choay (*Tartışılan Şehircilik*, 1965; *Şehircilik ve Göstergebilim*, 1969), Alexandros Ph. Lagopoulos (*Göstergebilimsel Şehircilik: Geleneksel Batılı Sudan Yerleşiminin Bir Analizi*, 1975; *Göstergebilimsel Kent Modelleri ve Üretim Biçimleri: Toplum-göstergebilimsel Bir Yaklaşım*, 1983), M. Gottdiener (*Kültür, İdeoloji ve Kent Göstergesi*, 1986; *Merkezi Yeniden Ele Geçirme: Alışveriş Merkezlerinin Göstergebilimsel Bir Analizi*, 1986), Sherry Simon (*Çeviri Kentleri - Dil ve Bellek Kesişimleri*, 2012) ve Michael Cronin (Sherry Simon ile birlikte "Giriş: Bir Çeviri Bölgesi Olarak Kent", 2014) gibi gerek yabancı bilim insanları gerekse de Sündüz Öztürk Kasar, Şule Demirkol Ertürk (*Şehrin Sunduğu Metni Okumak: Türkçe ve Fransızca İstanbul*, 2011), Nedret Kılıçeri (*Tasarım Alanı Olarak Kent Uzamı ve Değişen Kent Algısı*, 2014) gibi Türk bilim insanları tarafından birçok akademik çalışma yapılmıştır.

Türkiye'de kent göstergebilimi alanındaki çalışmalarıyla ve sunduğu kent göstergeleri sınıflandırma ölçütleri ile öncü isim olan Öztürk Kasar'ın Türkçe ve Fransızca olarak verdiği konferans ve seminerler, sunduğu bildiriler, yayınladığı makaleler ve yönettiği lisansüstü tezler olmak üzere bu alanda pek çok akademik çalışması bulunmaktadır³. "Çeviri Göstergebilimi ile Kent Göstergebiliminin Bütünleşik Bağlamında Özde Çeviri Kavramının İncelenmesi" (2020a) başlıklı makalesinde kenti "birçok katmanda anlam üreten göstergelerin oluşturduğu bir dizge" biçiminde niteleyen Öztürk Kasar, kentin "bu katmanlarda doğal uzam, yönetsel uzam, toplumsal uzam, kültürel uzam, duygu durumsal uzam gibi farklı niteliklerle karşımıza çıktığını" (2020a, s. 9) söyler ve bu farklı nitelikleri şöyle açıklar:

"Kent, öncelikle bir coğrafya üzerine konuşlanmış doğal bir uzamdır, bu uzama özgü olan ve onun coğrafi kimliğini belirleyen dağ, ova, deniz, göl, nehir gibi doğal oluşumlara sahiptir. [...] Kent, daha sonra yönetsel olarak yapılandırılmış bir uzamdır, bir başka deyişle, kamusal işleyişlerini gerçekleştirebilecek şekilde düzenlenmiş bir bütündür. [...] Kent, bunun yanı sıra, ortak yaşama alanı olarak toplumsal bir uzamdır. Bu niteliğiyle de, sakinlerinin karşılaşmalarını ve paylaşımlarını sağlayacak şekilde düzenlemiştir. [...] Kent, ayrıca, sakinlerinin gündelik yaşamını düzenleyen ve kentin kimliğini belirleyen bir kültürel uzamdır, bu niteliği bir kenti diğerlerinden ayıran en baskın özelliklerden biridir. [...] Tüm bunların yanı sıra, kent, sakinlerinin nezdinde, onların duygu durumlarına hitap eden bir uzamdır. Kentliler içinde yaşadıkları kentle olumlu ya da olumsuz bir

³ Öztürk Kasar'ın kent göstergebilimi üzerine yaptığı çalışmalar için bkz. Güzel, 2022, s. 175-179.

ilişki kurarlar; ilişki olumlu olduğunda kent onlar için 'esenlikli' (Fr. euphorique) bir uzamdır, olumsuz olduğunda ise 'eseniksiz' (Fr. dysphorique) bir uzamdır" (Öztürk Kasar, 2020a, s. 9).

Kentin farklı niteliklerini bu şekilde açıklayan Öztürk Kasar, "kentini temsilini sağlayan göstergeleri" "özel ad göstergeleri", "tarihsel göstergeler" ve "kültürel göstergeler" olmak üzere "üç ana öbekte" topladığını ve "bu öbekleri de kendi içinde alt öbeklere" ayırdığını söylemiştir:

Kent Göstergeleri Sınıflandırması

1. Özel ad göstergeleri	a) Toplumsal yaşam ve günlük alışkanlıklar
a) Yer adları ve su adları	b) Ev yaşantısı ve düzeni, mobilyalar ve dokumalar
b) Kişi adları ve lakapları	c) Yemek kültürü
c) Kurum ve işletme adları	d) Giysiler, şapkalar ve diğer aksesuarlar
2. Tarihsel göstergeler	e) Ulaşım araçları
a) Tarihi anıtlar	f) Ölçü birimleri (Öztürk Kasar, 2020a, s. 10).
b) Tarihi olaylar	
c) Tarihi şahsiyetler	
3. Kültürel göstergeler	

Öztürk Kasar, ortaya koyduğu bu temel çerçeveyi daha sonraki kent göstergebilimi bağlamında ele aldığı çalışmalarında güncellemiş ve bu ölçütlere bazı yeni maddeler eklemiştir. Öztürk Kasar; Halise Gülmüş Sırkıntı ile hazırladığı "Çeviri Göstergebilimi Bağlamında Bir Özde Çeviri Örneği: The Clown and His Daughter" (2021) başlıklı makalesinde "dini göstergelerin aktarılması", Kübra Çelik ile hazırladığı "Bir Özde Çeviri Örneği The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836 ve Aslına Çevirilerinde Kenti Temsil Eden Göstergelerin Aktarımı" (2021) başlıklı makalesinde "batıl inançların aktarılması", Ozan Erdem Güzel ile hazırladığı "Ayşe Kulin'in *Nefes Nefese* Adlı Romanı ile İngilizce Çevirilerinin Kent Göstergebilimi ve Çeviri Göstergebilimi Odağında Çözümlemesi" (2022) başlıklı makalesinde ise "kültürel göstergeler" in alt kolu olan "ölçü birimleri" yerine "para birimleri" başlığını kullanmış ve yine bu alt kolun ölçütlerine "dini inançlar ve pratikler" ve "aygıtlar, araçlar ve makineler" olmak üzere iki alt başlık daha ekleyerek kent göstergebilimi inceleme ölçütlerini genişletmiştir. Bu makalede ise yapılan inceleme sonucunda "özel ad göstergeleri" nin "kişi adları ve lakapları" alt maddesi, "kişi adları, lakaplar ve rütbelere" olarak değiştirilerek alt maddeye bir de "rütbelere" eklenmiştir.

Yukarıda yer verilen kent göstergebilimsel çözümleme ölçütleri ve anlam evirici eğilimler çerçevesinde incelenen Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı ve *İstanbul Treni* adlı Türkçe çevirisinde saptanan örnekler şunlardır:

3. Özel ad göstergeleri ve tarihsel göstergelerin çözümlenmesi

3.1. Özel ad göstergeleri

3.1.1. Yer adları ve su adları

a.1) Yer adları

Örnek 1: *goose market / tavuk pazarı*

KM: "The stir of life, the passage of porters and paper-boys, recalled for a moment the **goose market**, and to the memory of the market she clung, tried to externalize it in her mind, to build the

bricks and lay the stalls, until they had as much reality as the cold rain-washed quay, the changing signal lamps" (Greene, 1987, s. 14-15).

EM: "Hamalların geçişi, gazeteciler de bir an **tavuk pazarını** andırır gibi oldu, kız pazarın anısına sıkı sıkı sarıldı, tuğla duvarlarını, satıcı bölmelerini tek tek gözünün önünde canlandırdı, öyle ki sonunda hepsi ıslak, soğuk rıhtım ve sık sık değişen işaret ışıkları kadar gerçek oluverdiler" (Greene, (çev. Harmancı), 2004 s. 7).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen "goose market" ifadesinin içerdiği "goose" sözcüğü Türkçede "kaz" anlamına gelmektedir. Nitekim İngilizce "goose market" ifadesinin Türkçe karşılığı "kaz pazarı"dır. Oysaki çevirmen, KM'deki bu özgün İngilizce ifadeyi EM'ye "tavuk pazarı" olarak aktarmıştır.

Çağdaş şehirciliğin egemen olduğu, kentlerin modernleştiği yakın zamanlara değin Avrupa'nın çeşitli kentlerinde görülen bu kaz pazarlarında hem kaz eti hem de canlı olarak kaz satılmaktaydı. Avrupa ülkelerinin mutfak kültüründe önemli bir yer tutan kaz etinin en tazesini ve hatta kazın canlısını kaz pazarlarından satın almak mümkündür. Ayrıca bu pazarlar, özellikle Aziz Martin Yortusu'nda geleneksel olarak fırında pişirilen kaz yemeği için de taze ve semiz kazların temin edildiği gözde bir yerdi. Bu kutsal günde pişirilen bir adak yemeği olmasının yanı sıra kaz eti, Avrupa gastronomisinde çeşitli varyasyonlarıyla önemli bir yer tutar. Genellikle fırında pişirilen kaz eti, yumuşak ve lezzetli olması ve derisinin cırtlılığı nedeniyle beğenilen bir yemektir. Ayrıca kaz ciğeri de Avrupa'da sevilerek tüketilen bir diğer kaz yemeğidir (<https://germanfoods.org/german-food-facts/martinstag-st-martins-day/>). Kaz'ın ve kaz yemeğinin Aziz Martin Yortusu ile olan ilgisi ve bu kutsal günde kaz eti yeme geleneği şöyle açıklanabilir:

"Her ne kadar toplumun büyük kesiminde kabul görmüş ve sahiplenilmiş bir gelenek halini almışsa da, St. Martin, aslında Aziz Martin'e ithaf edilmiş bir Katolik Yortusu'dur. Noel'den önce gelen bu yortu, Aziz Martin'in ölüm tarihi olan 11 Kasım'da kutlanır" (https://vasistdas.de/almanyada-sankt-martin/Erişim_Tarihi: 02.07.2023). "Karda kışta savaştan yorgun argın dönen Romalı şövalye olan Martin, efsaneye göre yolda bir dilenciyle karşılaşılıyor. Zavallı adam titremekte. Martin zor yol ve hava koşullarına rağmen tereddütsüz kırmızı pelerinini, kılıcıyla ortadan ikiye ayırarak bu fakirle paylaşıyor ve dilenciye donmaktan kurtarıyor. Sonradan bu üstün meziyetli davranışı için aziz rütbesi alıyor" (a.g.e.). "Başka bir efsane de Aziz Martin'i kazlara bağlar. Çünkü Aziz Martin piskoposluk yapılacağı zaman, bir çiftlikte küçük bir sığınakta saklanırmış ve varlığı bu sığınaktaki bazı kazları rahatsız ettiği için kazlar onu maalesef derhal ve yüksek sesle vıyaklayarak ifşa edermiş" (https://tr.traasgpu.com/i%CC%87rlandada-saint-martin-guenue-kaziniz-pisirildiginde /Erişim_Tarihi: 02.07.2023). "Tour Piskoposu olarak atanmaktan kaçındığı için saklanan Aziz Martin'in, bu efsaneye göre, kazların ona yaptığı ihanetin intikamını, onların etini yiyerek aldığı rivayet edilir" (https://germanfoods.org/german-food-facts/martinstag-st-martins-day/Erişim_Tarihi: 02.07.2023).

"Bu günün sevilen gelenekleri arasında çocukların fener alayları ile "Martinigans" adı verilen kaz yemeğinin yenilmesi bulunur" (https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/willkommen/05-vorweihnachtliches-martinsfest/1793772 Erişim_Tarihi: 02.07.2023). "*Martinsgans* ("St Martin's goose"), adı verilen ve bu kutsal güne adak olarak pişirilen bu özel yemek Aziz Martin Günü arefesinde fener alayını takiben yenir. Bu yemek yalnızca evlerde pişirilmez, anılan yortu gününde restoranlarda da fırında pişirilerek kırmızı lahana ve mantı eşliğinde müşterilere servis edilir" (https://en.wikipedia.org/wiki/St._Martin%27s_Day Erişim_Tarihi: 02.07.2023). "Dahası Aziz Martin Yortusu'nda kaz yumurtası ve yağı da yemeklerde kullanılır. Hatta kaz tüyleri de bir tür Noel ambiyası yaratmak için kullanılmasının yanı sıra yastık ve yataklar için de dolgu malzemesi olarak da kullanılır. Bir inanışa göre Aziz Martin Yortusu günü kaz eti yemeyen, ertesi yıl boyunca açlık çeker" (https://tr.traasgpu.com/i%CC%87rlandada-saint-martin-guenue-kaziniz-pisirildiginde/ Erişim_Tarihi: 02.07.2023).

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere çevirmen, EM'de yaptığı bu yerlileştirici çeviri yaklaşımı tercihiyle KM'deki özgün ifadenin kaynak kültürde taşıdığı anlam ve çağrışımları erek kültüre aktarmamıştır. Dolayısıyla çevirmenin KM'deki anlamı bozduğu söylenebilir. Sonuç olarak, çeviri

metinde "özgün metindeki anlamla tümüyle ilintisiz olmamakla birlikte yanlış olan bir anlam üretilmiştir" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32).

Örnek 2: *Asia Minor / Anadolu*

KM: "But the text dealt only with an obscure town in **Asia Minor** and the drawings might have been a child's scribble with ruler and compasses" (Greene, 1987, s. 59).

EM: "Ancak metinde **Anadolu**'nun adı duyulmadık bir kasabasından söz ediliyordu. Çizgiler de bir çocuk tarafından bir cetvel ve pergelle çizilmiş olabilirdi" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 54).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte yazarın "Asia Minor" şeklinde yazdığı ibareyi çevirmen Türkçeye "Anadolu" şeklinde aktarmıştır. Aslında her iki sözcük de aşağı yukarı aynı coğrafyayı işaret etmesine karşın zaman içinde nüanslarla birbirinden farklılaşmıştır. Şöyle ki "Küçük Asya" ifadesi, Batı dünyası, özellikle de Yunanlar tarafından tercih edilirken "Anadolu" sözcüğü ise daha çok Türkler tarafından kullanılmaktadır. Nitekim Yunanların Milli Mücadele döneminde ülkemiz topraklarını işgal ettiği Batı bölgelerinde Türk ordusu tarafından uğratıldığı büyük hezimetten Yunanlar "Anadolu" değil, "Küçük Asya Felaketi" olarak söz eder. Bunun yanı sıra, önceleri aynı coğrafyayı ifade eden eşanlamlı kullanımlar olmasına karşın zamanla Anadolu sözcüğü, Türkiye Cumhuriyeti'nin Asya kıtası tarafında kalan topraklarıyla sınırlı bölgeyi kastetmek üzere kullanılmaya başlamıştır. Kaldı ki her iki sözcüğün kültürel çağrışımları da birbirinden farklıdır: "Küçük Asya", Yunanların daha sonra yitirdikleri Antik Helen dönemindeki topraklarını ve kültürel damgalarını vurdukları Grek çağrışimli bir sözcük olmasına karşın "Anadolu" ise Yunanca kökenli bir sözcük olduğu halde günümüzde Selçuklu-Osmanlı-Türk kültürlerinin izlerine ilişkin çağrışımları içeren bir sözcük olup T.C. egemenliğindeki coğrafi ve kültürel bölgeyi işaret eder. "Küçük Asya" ve "Anadolu" ibareleriyle ilgili şu açıklamalar, yukarıda söz edilen anlamsal farkı destekleyici niteliktedir:

Fatih Mehmet Berk "Küçük Asya" başlıklı makale çevirisinde Anadolu Yarımadası'nın Küçük Asya (Asia Minor) olarak bilindiğini belirtmiştir (Berk, 2009, s. 263). "Küçük Asya", Yunan hükümeti ve ordusunun Kurtuluş Savaşı döneminde işgal ettiği Anadolu topraklarını kastetmek için kullandığı bir ifadedir. Bu ifade coğrafi olarak Yunanistan'ın "Megali İdea" uyarınca canlandırmayı hayal ettiği Helen İmparatorluğunun doğusunda kalan ve Ege kıyılarından Karadeniz kıyılarına kadar uzanan geniş bir bölgeyi kapsamaktadır (<http://www.sessiz tarih.net/2020/06/kucuk-asya-neresidir.html>, Erişim Tarihi: 02.07.2023). "Anadolu" sözcüğünün Yunanca 'doğu' anlamına gelen 'anatole (Ανατολή)' sözcüğünden geldiğini ve Türkçe ses benzerliğinden yararlanılarak 'Anadolu' şeklinde telaffuz edildiğini belirten Mehmet Önal, "Anatolia"nın bu yarımada'yı fetheden Türkler tarafından "Anadolu" şeklinde telaffuz edilmeye başladığını ifade etmektedir (Önal, 2022, s. 2). Önal, "Küçük Asya" ibaresiyle ilgili de aşağıdaki açıklamalara yer vermektedir:

"Küçük Asya'nın Kapadokya ve Suriye'ye uzanan doğu bölümü dışında kalan her tarafı denizlerle çevrilidir; Kuzeyinde Karadeniz, Batısında Marmara Denizi ile Ege Denizi, Güneyinde ise Akdeniz bulunmaktadır (Schwertheim, 2009, s. 2). Bu şekilde tanımlanan Anadolu yarımadası hemen hemen bugünkü Türkiye Cumhuriyeti'nin ülkesi olan coğrafyayla örtüşmektedir (Önal, 2022, s. 2). Bugün Anadolu olarak bilinen bu yarımada'nın tarihi kaynaklarda daha çok Latince Küçük Asya (Asia Minor) olarak adlandırıldığı da bilinmektedir... Asya ismi önceleri Anadolu'ya verilen bir addı. Daha sonra Roma İmparatorluğu doğuya doğru yayılınca Asya ismi tüm kıtaya verilmiş ve onun Anadolu yarımadasında kalan ve ona asıl adını veren bölge ise Küçük Asya olarak anılmaya başlanmıştır (a.g.e., s. 3) 20. yüzyıla girildiğinde Anadolu adlandırması hemen hemen bugünkü Türkiye'nin tümünü ifade edecek şekilde netleşmiştir" (a.g.e., s. 4).

Sonuç olarak; EM'de çevirmen tarafından kullanımı yeğlenen "Anadolu" sözcüğü, KM'de yazar tarafından kullanılan "Küçük Asya" ibaresinden taşıdığı anlam nüansları ve çağrışımlar bakımından

farklıdır. Dolayısıyla KM'deki bu ifadenin EM'ye aktarımında "anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri" olduğu söylenebilir (Öztürk Kasar, 2021, s. 32).

Örnek 3: *Piraeus* /-----

KM: "The great garish hotel with its tiled floors and international staff and its restaurant in imitation of the Blue Mosque had been built before the war; now that tyhe Government had shifted to Ankara and Constantinople was feeling the competition of the **Piraeus**, the hotel had sunk a little in the world" (Greene, 1987, s. 197).

EM: "Çini döşemeli, personeli çeşitli uluslardan, lokantası Mavi Cami'ye benzeyen gösterişli otel savaştan önce yapılmıştı. Şimdi hükümet Ankara'ya taşındığından, otel de dünyadaki yerinden biraz kaymış gibiydi" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 203).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "Piraeus (Pire)" kenti, EM'ye aktarılmamıştır. Dolayısıyla, KM'deki "anlam çevrilmemiş ve anlam taşıyan gösterge silinmiştir". Sonuç olarak, "anamlı birim tümüyle silinmiş ve gösterge yok edilmiştir" (Öztürk Kasar, 2021, s. 35).

a.2) Su adları

Örnek 4: *for two God-forsaken hours* / *Manş*⁴

KM: "I can't get away from their damned faces, the purser thought, recalling the young Jew in the heavy fur coat who had complained because he had been allotted a two-berth cabin; **for two God-forsaken hours**, that's all" (Greene, 1987, s. 9).

EM: "Onların o lanet yüzlerinden kurtulamıyorum, diye düşündü gemi kâtibi, iki saatlik **Manş**'i geçmek için kendisine iki yataklı kamara verildiğinden şikâyetçi olan kalın kürk paltolu genç Yahudi'yi hatırlayarak" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 2).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "for two God-forsaken hours" ifadesi Türkçeye "iki saatlik Manş'ı geçmek için" biçiminde aktarılmıştır. İngilizcedeki "God-forsaken" deyimini Türkçede "tanrının unuttuğu, tanrının vazgeçtiği, tanrının terk ettiği, inin cinin top oynadığı, çok tenha, terk edilmiş, boş, sıkıcı, kasvetli, tanrının belası, kahrolası, kör olasıca, lanet(li/olası)" vb anlamlara gelmektedir (<https://www.seslisozluk.net/God-forsaken-nedir-ne-demek/> Erişim Tarihi: 09.07.2023). Bu nedenle söz konusu ifade Türkçeye sözcüğü sözcüğüne "kahrolası iki saatliğine" biçiminde çevrilebilir. Oysaki çevirmen, KM'deki bu İngilizce deyimini, Türkçede eşdeğeri bir deyimini kullanarak çevirmek yerine, "Manş" sözcüğünü kullanıp bu yolculuğun yapıldığı denize gönderme yapıp bu ifadeyi geçtiği bağlamdan hareketle yorumlayarak EM'ye aktarmayı yeğlemiştir. Dolayısıyla EM'de, KM'de "verilenden daha fazla bilgi verilmiş ya da orada örtük olarak verilen bir gösterge açığa çıkarılmıştır". Sonuç olarak, EM'de "aşırı anlam ve aşırı çeviri üretilmiştir" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29).

Örnek 5: *Bosphorus* /-----

KM: "Stein's business is worth that to us, even if we dumped is stock into the **Bosphorus**, because we should gain a monopoly; but for any other firm it would be the purchase of a rocky business beaten by our competition" (Greene, 1987, s. 22).

EM: "Stein'in elindeki malı denize atsak bile, onun şirketine sahip olmak önemli bizim için, böylece bir tekel elde etmiş olacağız. Oysa başka bir firma ancak bizim rekabetimizle batmak üzere olan rizikolu bir işi devralmış olur (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 15).

⁴ Bu örnekte incelenen su adı (Manş) KM'de değil, EM'de geçmektedir.

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen İngilizce "Bosphorus" sözcüğü, EM'ye aktarılmamıştır. Dolayısıyla, KM'deki "anlamın çevrilmediğı ve anlam taşıyan göstergenin silindiğı" yani "anamlı birimin tümüyle silindiğı ve göstergenin yok edildiğı" görülmektedir (Öztürk Kasar, 2021, s. 35).

3.1.2. Kişi adları, lakaplar ve rütbeler

b.1) Kişi adları

Örnek 6: *Isaacs / Isaac*

KM: "He was being driven slowly by **Isaacs** in his Bentley, and they watched the girls' faces as they walked in pairs along the lamplit eastern side, shopgirls offering themselves dangerously for a drink at the inn, a fast ride, and the fun of the thing; on the other side of the road, in the dark, on a few seats, the prostitutes sat, shapeless and shabby and old, with their backs to the sandy slopes and the thorn bushes, waiting for a man old and dumb and blind enough to offer them ten shillings" (Greene, 1987, s. 31).

EM: "**Isaac**'ın kullandığı Bentley arabada gidiyorlardı. Yolun ışıklı olan tarafında kendilerini biraz içki, biraz gezinti ve eğlence olsun diye sunan tezgâhtar kızlar vardı. Diğer karanlık yanda ise yaşlı, vücutları biçimlerini kaybetmiş orospular sırtlarını çalılara dayamışlar kendilerine on şilin teklif edecek yaşlı, budala ya da kör bir erkek bekliyorlardı"(Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 25).

KM: "**Isaacs** drew up the Bentley under a lamp and they let the anonymous young beautiful animal faces stream by" (Greene, 1987, s. 31).

EM: "**Isaac**, Bentley'i sokak lambalarından birinin altına çekti, genç ve güzel yüzlerin yanı başlarından geçişini seyrettiler" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 25).

KM'deki yan karakterlerden biri olan "Isaacs"ın adı EM'de ilgili karakterin anıldığı her yerde "Isaac" olarak aktarılmıştır. Çevirmenin bu çeviri kararının nedeni anlaşılammamaktadır. Dolayısıyla, çevirmenin EM'de, KM'deki "anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri" yaptığı söylenebilir. Sonuç olarak, özgün metindeki "anlam bozulmuştur" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32).

b.3) Rütbeler

Örnek 7: *Captain Alexitch / Yüzbaşı Alexitch*

KM: "...myself, said the voice indistinctly, you, **Major, Captain Alexitch**" (Greene, 1987, s. 132-133).

EM: "Ses pek hafifçe, '...Be kendim...' dedi, 'Siz, **Binbaşı Alexitch**', daha da hafifledi sonra" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 134).

KM: "**Captain Alexitch** blew out his round red cheeks" (Greene, 1987, s. 148).

EM: "**Yüzbaşı Alexitch** yuvarlak kırmızı yanaklarını şişirdi" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 151).

KM: "**Captain Alexitch** opened his eyes and closed them again" (Greene, 1987, s. 165).

EM: "**Yüzbaşı Alexitch** gözlerini açtı, sonra yine kapattı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 169).

KM'de adı geçen yan karakterlerden biri olan Alexitch'in anıldığı her yerde adından önce rütbesi de belirtilmektedir. Bir subay olan söz konusu karakterin rütbesi KM'de "captain" olarak geçmektedir. Türkçede "yüzbaşı" anlamına gelen bu İngilizce askeri rütbe adı EM'ye çevirmen tarafından kimi yerde "yüzbaşı" kimi yerde ise "binbaşı" olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla, bir çeviri tutarsızlığı olarak da değerlendirilebilecek olan bu çeviri örneklerinde KM'deki anlamın bozulduğu görülmektedir. Sonuç olarak, "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri söz konusudur" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32).

3.1.3. Kurum ve işletme adları

c.1) Kurum adları

Örnek 8: *The Roman books / Roma Kilisesi'nin kitapları*

KM: "The Roman books are, what shall I say? too **exclusively religious**" (Greene, 1987, s. 118).

EM: "Roma Kilisesi'nin kitapları, nasıl diyeyim, çok **aşırı dincidir**" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 118).

Yukarıda KM'den alıntılanan tümcede geçen İngilizce "the Roman books" ibaresi çevirmen tarafından açılmıyarak EM'ye "Roma Kilisesi'nin kitapları" biçiminde aktarılmıştır. Oysaki bu İngilizce ibare Türkçede "Roma kitapları / Roma Dönemi kitapları" anlamına gelmektedir. EM'deki ibare ise bizzat Roma Kilisesi tarafından yayımlanan dinsel içerikli kitapları ifade etmektedir. Ancak KM'deki özgün ibareden böyle bir anlam çıkarmak aşırı bir yorumdur. Çünkü söz konusu ifadenin özgün biçiminde genel olarak Roma Dönemi'nde yayımlanan ister felsefi ister dini olsun düşünsel nitelikli tüm kitaplara gönderme yapılmaktadır. Dolayısıyla, çevirmenin EM'de KM'ye oranla "daha fazla bilgi vererek ya da orada örtük olarak verilen bir göstergesi açığa çıkardığı" görülmektedir. Sonuç olarak, çevirmenin EM'de "aşırı anlam ve aşırı çeviri ürettiği" söylenebilir (Öztürk Kasar, 2021, s. 29).

Yukarıda KM'den alıntılanan tümcede geçen İngilizce "exclusively religious" ibaresi çevirmen tarafından EM'ye "aşırı dinci" biçiminde aktarılmıştır. İngilizce "exclusively" sözcüğü Türkçede "münhasıran, özellikle, sadece, yalnızca, sırf" vb anlamlara, "religious" sözcüğü ise "dinsel, dini, dindar, müteyyin, dini bütün, imanlı, inançlı" vb anlamlara gelmektedir. Bu nedenle İngilizce "exclusively religious" ibaresi Türkçeye "özellikle dinsel (nitelikli)", "münhasıran / bilhassa dini (nitelikli)" vb anlamlara gelmektedir. KM'deki özgün ibareden ne "aşırı" ne de "dinci" anlamını çıkarmak olasıdır. KM'deki özgün ibarenin "excessively theocratic / fundamentalist / bigoted / fanatic" biçiminde olması durumunda EM'deki anlam çıkarılabilir. Kaldı ki Türkçede "dini / dinsel" ve "dindar" sözcükleriyle "dinci" sözcüğü arasında ciddi anlam ayrımı vardır. "Dindar" sözcüğü hiçbir çıkar gözetmeyen, saf ve temiz bir dinsel inancı ifade ederken "dinci" sözcüğü negatif bir anlam taşır ve kendi çıkarları doğrultusunda dini suistimal eden, ideolojik amaçları için dini kullanarak din kurallarını yaşamın her alanına yayma peşinde olan kişi, kurum ya da yayınları ifade eder. Dil Derneği Sözlüğü'ne göre söz konusu sözcüklerin anlamları şöyledir:

"dini: dinsel.

dinsel: Din üzerine olan, dinle ilgili, dini

dindar: Dinsel inancı güçlü, din kurallarına bağlı (kimse), müteyyin

dinci: Dinsel görüşlerin her alanda egemen olmasını isteyen (kimse)" (<http://www.dilderneği.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> Erişim Tarihi: 22.07.2023).

Dolayısıyla, çeviri metinde "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri söz konusudur" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32). Sonuç olarak, çevirmenin KM'deki "anlamı bozduğu" öne sürülebilir.

Örnek 9: *Walthamstow Old Comrades / Walthamstow-Yoldaşları*

KM: "Workers of the World, Unite, **Walthamstow Old Comrades**, Balham Branch of the Juvenile Workers League" (Greene, 1987, s. 146).

EM: "Dünyanın Emekçileri, Birleşin, **Walthamstow-Yoldaşları**, Genç Emekçiler Derneği Balham Şubesi" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 149).

Yukarıda KM'den alıntılanan tümcede geçen İngilizce "Walthamstow Old Comrades" ibaresi çevirmen tarafından EM'ye eksik bir biçimde "Walthamstow-Yoldaşları" olarak aktarılmıştır. Oysaki söz konusu ibare, Türkçeye bütünlüklü bir biçimde "Walthamstow Eski Yoldaşları" veya "Walthamstow Eski Tüfekleri" olarak çevrilebilir. Dolayısıyla, çevirmenin KM'deki "göstergeleri yeterince sorgulamadığı ve özgün metinde verilen bilgileri azalttığı" görülmektedir. Sonuç olarak, EM'de "eksik bir çeviri üretilmiş ve yetersiz bir anlam sunulmuştur" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32).

c.2) İşletme adları

Örnek 10: *Cook's tourists, Cook's tour / Cooks Şirketi, Cook Acente*

KM: "He too had made no complaint, and for that reason was more easily forgotten than the young Jew, the party of **Cook's tourists**, the sick woman in mauve who had lost a ring, the old man who had paid twice for his berth" (Greene, 1987, s. 11).

EM: "O da bir şikâyetle bulunmamıştı ve bu nedenle genç Yahudi'den de **Cooks Şirketi**'nin turist kafilesinden de, yüzüğünü kaybetmiş leylak rengi giysili hasta kadından da, yatak parasını iki kez ödeyen yaşlı adamdan da kolay unutulabilecek bir tipti" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 4).

KM: "She knew the answer: shop-keepers on a spree, going out to Budapest on a **Cook's tour**, because it was a little farther than Ostend, because they could boast at home of being travellers, and show the bright labels of a cheap hotel on their suitcases" (Greene, 1987, s. 108).

EM: "Ama bunun cevabını biliyordu: **Cook Acente**'nin turuyla Budapeşte'ye giden dükkân sahipleri. Mahallelerine dönünce böbürlenecekler, bavullarındaki ucuz otel etiketini göstereceklerdi" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 107).

Yukarıda KM'den alıntılanan tümcede geçen İngilizce "Cook's tourists" ibaresi çevirmen tarafından Türkçeye açıklama yapılarak "Cooks Şirketi'nin turist kafilesi" biçiminde aktarılmıştır. Çevirmenin bu kararı, yerinde bir çeviri müdahalesi olarak değerlendirilebilir. Ancak aynı ibare başka bir yerde "Cook Acente" olarak Türkçeye aktarılmıştır. Çevirmenin bu kararı bir çeviri tutarsızlığı olarak görülebilir. Ayrıca ibarenin ikinci kez geçtiği örneğin çevirisinde bir Türkçe dilbilgisi yanlışlığı da göze çarpmaktadır. Çünkü söz konusu tamlamaya iyelik takısı eklenmemiştir. Tamlamanın dilbilgisel olarak doğru yazımı "Cook Acentesi" biçiminde olmalıdır.

Örnek 11: *Kruger's beer garden / Kruger'in bira bahçesi, birahanesi*

KM: "They've built over **Kruger's beer garden**" (Greene, 1987, s. 43).

EM: "**Kruger'in bira bahçesinin** yerine bir bina yapıldı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 37)

KM: "It was no use telling himself that he had no home and that his destination was a prison; for that one moment of light-hearted enjoyment it was to **Kruger's beer-garden**, to the park at evening swimming in green light, to the steep streets and the bright rags that he was journeying" (Greene, 1987, s. 138).

EM: "Yuvasının olmadığı, gideceği yerin hapisane olduğunu söylemesinin hiçbir yararı yoktu. O bir anlık yürek ferahlığı içinde gittiği yer **Kruger'in birahanesiydi**, akşamları yeşil ışıklar altında yüzen parktı, dik sokaklar ve parlak renkli paçavralardı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 140).

Yukarıda KM'den alıntılanan tümcede geçen İngilizce "Kruger's beer garden" ibaresi Türkçede "Kruger'in bira bahçesi" anlamına gelmektedir. Nitekim özgün metnin bağlamından da anlaşıldığı üzere burası açık havada hizmet veren bir özel işletmedir. Aynı ifadenin geçtiği bir diğer yerde ise çevirmen söz konusu ifadeyi bu kez "Kruger'in birahanesi" olarak çevirmeyi yeğlemiştir. Oysaki birahane kapalı mekânda hizmet veren bir özel işletmedir. Ancak bu ibare EM'ye sözcüğü sözcüğüne "bira bahçesi" olarak aktarılsaydı, erek dil ve kültürde karşılığı olmayan yadırgatıcı bir ifade olurdu. Bu nedenle bu ibarenin EM'ye "Kruger'in açık hava birahanesi" olarak aktarılsaydı hem EM'de yanlış bir anlam üretilmesini önlerdi hem de erek kültür tarafından anlaşılabilir bir ifade kullanılmış olurdu. Dolayısıyla,

bir çeviri tutarsızlığı olarak da değerlendirilebilecek bu çevirmen kararı KM'deki "anlamın bozulmasına" yol açmıştır. Sonuç olarak EM'de, KM'deki "anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri söz konusu" olduğu söylenebilir (Öztürk Kasar, 2021, s. 32).

Örnek 12: *the Moscowa / Moskova Lokantası*

KM: Carl's gone from **the Moscowa**, that's all, the new waiter's a Frenchman (Greene, 1987, s. 43).

EM: "**Moskova Lokantası**"ndan Carl gitti, bütün değişiklik bu" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 36-37).

Yukarıda KM'den alıntılanan tümcede geçen İngilizce "the Moscowa" ibaresi çevirmen tarafından ek bilgi verme yoluyla açıklama yapılarak EM'ye "Moskova Lokantası" biçiminde aktarılmıştır. Çevirmenin bu karar yerinde bir çevirmen müdahalesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü tersi durumunda erek okur kitlesinin bu göndermeden neyin kastedildiğini anlaması zorlaşacaktır.

3.2. Tarihsel göstergeler

3.2.1. Tarihi anıtlar

Örnek 13: Anıt: the spires of Würzburg / Würzburg Katedrali

KM: "Miss Warren recognized through the window **the spires of Würzburg**, the bridge over the Main; the train was shedding its third-class coaches, shunting backwards and forwards between the signal boxes and the sidings" (Greene, 1987, s. 56).

EM: "Mabel Warren dışarı bakınca **Würzburg Katedrali**'nin kulelerini, Main Köprüsü'nü gördü. Tren ileri geri hareket ederek üçüncü mevki vagonlarını bırakıyordu" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 52).

Yukarıda KM'den alıntılanan tümcede geçen İngilizce "the spires of Würzburg" ibaresi çevirmen tarafından ek bilgi verme yoluyla açıklama yapılarak EM'ye "*Würzburg Katedrali*" biçiminde aktarılmıştır. Özgün metinde geçen "spire" sözcüğü Türkçede "çan kulesi, kilise kulesi, çan kulesi tepesi, kule külahı" vb anlamlara gelmektedir. Bu İngilizce ibare Türkçeye sözcüğü sözcüğüne bir çeviriyle "Würzburg'un çan kuleleri / kilise kuleleri" vb biçimde aktarılabilirdi. Ancak kaynak bağlam ve kültüre egemen olmayan erek okur kitlesi bu ifadeden Almanya'nın Würzburg kentinde yer alan ve tarihsel anıt niteliği taşıyan Würzburg Katedrali'ne gönderme yapıldığını anlamayabilirdi. Dolayısıyla, çevirmenin bu karar yerinde bir çevirmen müdahalesi olarak değerlendirilebilir. Çünkü tersi durumda erek okur kitlesinin bu göndermeden tam olarak neyin kastedildiğini anlaması zorlaşacaktır.

Örnek 14: bazaar / çarşı

KM: "You should have a guide for the **bazaars**" (Greene, 1987, s. 196).

EM: "**Kapalıçarşı** için bir rehber ihtiyacınız olmalı" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 202).

KM: "I have a second cousin though, and I will arrange that he shall meet you here tomorrow morning and take you to the **bazaar**" (Greene, 1987, s. 196).

EM: "Ama bir kuzenim var, yarın sabah burada olmasını sağlarım, o sizi **çarşıya** götürür" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 203).

Yukarıda KM'den alıntılanan örneklerde geçen "the bazaars" ve "the bazaar" ifadelerinin gerek içerdikleri belirtili tanımlık (the) gerekse de romanda geçtiği ilgili yerlerin bağlamından anlaşılacağı üzere İstanbul'daki "Kapalıçarşı"ya gönderme yaptığı açıktır. Kaldı ki İngilizcede "çarşı" ya da "pazar" anlamında "market" sözcüğü kullanılmasına karşın İstanbul'da yer alan tarihi "Kapalıçarşı"yı özellikle

ifade etmek için uzun söylenişle "the Grand Bazaar" veya "the Covered Bazaar (in Istanbul)" ifadeleri ya da kısaca "the bazaar" sözcüğü kullanılır. Çevirmen, KM'den alıntılanan ilk örnekte geçen "the bazaars" sözcüğünü EM'de doğru biçimde "Kapalıçarşı" olarak çevirmesine karşın KM'den alıntılanan ikinci örnekte "the bazaar" sözcüğünü ise daha genel bir ifade olan ve göndermesi net olarak anlaşılmayan "çarşı" biçiminde EM'ye aktarmıştır. Bu iki farklı çevirmen kararı hem bir çeviri tutarsızlığı oluşturmakta hem de KM'den yapılan ikinci alıntıda anlamın bulanıklaşmasına ve yapılan göndermenin belirsizleşmesine yol açmaktadır. Dolayısıyla, EM'de çevirmenin ikinci örnekteki çeviri tercihi, KM'de "açık seçik ortada olan bir anlamı belirsiz hale getirme uygulamasıdır." Sonuç olarak, KM'den çevirisi yapılan bu ikinci örnekte "bulanık bir anlam ortaya çıkmıştır" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29).

Örnek 15: Roman cisterns / Yerebatan Sarayı

KM: "Now this afternoon I would suggest that you take a taxi to the Blue Mosque by way of the Hippodrome, and afterwards visit the **Roman cisterns**" (Greene, 1987, s. 196).

EM: "Bu öğleden sonra da bir taksile Mavi Cami'ye gitmenizi salık veririm, oradan da **Yerebatan Sarayı**'nı gezersiniz" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 203).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte yazar tarafından kullanılan İngilizce "Roman cisterns" ifadesi Türkçede "Roma sarnıçları" anlamına gelmektedir. Söz konusu ifadeden anlaşılacağı üzere yazar özel olarak tek bir sarnıca değil, İstanbul'un Hipodrom (At Meydanı), Ayasofya ve Sultanahmet Camileri gibi anıtsal nitelikteki tarihsel yapıların çoğunu barındıran tarihi yarımada bölgesinde Roma-Bizans döneminden kalan tüm sarnıçlara genel olarak gönderme yapmaktadır. Oysaki KM'de yazar tarafından kullanılan bu ifadeyi çevirmen, EM'ye "Yerebatan Sarayı" olarak aktarmıştır. Öncelikle İstanbul'un tarihi yarımada bölgesinde yer alan ve antik dönemden bu yana ayakta kalan bu yapı bir saray değil, sarnıçtır. İkinci olarak ise bu sarnıç, Bizans İmparatorluğunun başkenti olan İstanbul'un kent merkezini oluşturan tarihi yarımada da yer alan çok sayıda sarnıçtan yalnızca biridir. Tarihi yarımada da yer alan Bizans döneminden kalan sarnıçlar şunlardır⁵: Acimusluk Sokağı Sarnıcı, Altımermer Sarnıcı, Binbirdirek Sarnıcı, Bizans Sarnıcı, Bodrum Camii Sarnıcı, Çukurbostan Aspar Sarnıcı, Dizdariye Sarnıcı, Hipodrom Sarnıcı, Kırk Şehitler Sarnıcı, Myrelaion Sarnıcı, Nuruosmaniye Sarnıcı, Soğuk Çeşme Sokağı Sarnıcı, Sultan Sarnıcı, Şerefiye (Theodosios / Constantinus) Sarnıcı, Unkapanı Sarnıcı, Yerebatan Sarnıcı, Zeyrek Sarnıcı.

Dolayısıyla, KM'deki "Roman" (Türkçesi "Roma, Roma'ya özgü, Roma'ya ilişkin") sözcüğü çevirmen tarafından EM'ye "Yerebatan" biçiminde aktararak "özgün metinde verileden daha fazla bilgi verilmiştir". Sonuç olarak, KM'deki anlamın "aşırı yorumlanması" yoluyla EM'de "aşırı çeviri üretilmiştir" (Öztürk Kasar, 2021, s. 29).

Ayrıca KM'deki "cistern" (Türkçesi "sarnıç, su deposu") sözcüğü çevirmen tarafından EM'ye "saray" olarak aktarılmıştır. Dolayısıyla "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri" üretilmiştir. Sonuç olarak, KM'deki "anlam bozulmuştur" (Öztürk Kasar, 2021, s. 32).

Örnek 16: Blue Mosque / Mavi Cami

KM: "Now this afternoon I would suggest that you take a taxi to the **Blue Mosque** by way of the Hippodrome, and afterwards visit the Roman cisterns" (Greene, 1987, s. 196).

⁵ Burada geçen sarnıçların adları İstanbul Fatih Belediyesi ve Fatih Kaymakamlığının web sitelerinden alınmıştır.

EM: "Bu öğleden sonra da bir taksitle **Mavi Cami**'ye gitmenizi salık veririm, oradan da Yerebatan Sarayı'nı gezersiniz" (Greene, (çev. Harmancı), 2004, s. 203).

Yukarıda KM'den alıntılanan örnekte geçen "Blue Mosque" ifadesi Türkçeye sözcüğü sözcüğüne "Mavi Cami" olarak çevrilebilir. Kaynak kültürde bu biçimde adlandırılan cami, İstanbul'un tarihi yarımadasında Ayasofya Camii'nin yakınında yer alan Sultanahmet Camii'dir. Genel olarak yabancıların ve özellikle Avrupalıların kullandığı bu ad, erek kültürde yabancı dil bilenler ya da genel kültür, tarih veya mimarlık alanlarında bilgi sahibi olan kişilerce bilinmektedir, sıradan insanlar tarafından ise pek bilinmemektedir. Nitekim Öztürk Kasar da söz konusu tarihsel göstergenin Türkçeye çevirisi konusundaki görüşlerini Jason Goodwin'in *Janissary Tree* adlı yapıtını çeviri göstergebilimi ile kent göstergebiliminin bütünlüğe bağlamında incelediği çalışmasında şu şekilde ifade etmiştir:

"Türk bağlamında bu adlandırma çok büyük bir kesim için hiçbir şeyi işaret etmez zira biz bu yapıyı Mavi Cami olarak adlandırmayız, bu ada çoğumuz yabancıyız. Bilenler de bu adın sadece Avrupalı yabancılar tarafından kendi dillerinde bu şekilde kullanıldığını bilirler. Dolayısıyla, günlük yaşamında hiçbir Türk bu camiden Mavi Cami diye söz etmez" (Öztürk Kasar, 2020a, s. 16).

Dolayısıyla çevirmenin KM'deki bu ifadeyi EM'ye sözcüğü sözcüğüne aktarma yaklaşımını benimsemesi hem yabancılaştırıcı çeviri yönteminin hem de KM'deki "anlamın bozulması"nın bir göstergesidir. Sonuç olarak çevirmenin, "özgün metindeki anlam birimiyle bir ilintisi olmakla birlikte kesin olarak yanlış bir bilgi aktaran, yanlış bir anlam üreten yanlış bir çeviri" yaptığı söylenebilir (Öztürk Kasar, 2021, s. 32). Öztürk Kasar, anılan göstergenin Türkçeye aktarımı için "[...] Batıların Mavi Cami olarak adlandırdıkları Sultanahmet Camii [...]" (Öztürk Kasar, 2020a, s. 16) ifadesinin en uygun çözüm olacağını belirtmiştir.

Sultanahmet Camii'nin tarihi ve yabancılar tarafından Mavi Cami olarak adlandırılması nedeniyle ilgili "Sultanahmet Camii Tarihçesi ve Restorasyonu" adlı konferansta paylaşılan aşağıdaki bilgiler dikkate değerdir:

"Sultan Ahmet Camii, 1609-1616 yılları arasında Osmanlı Padişahı I. Ahmed tarafından İstanbul'daki tarihi yarımada, Mimar Sedefkâr Mehmed Ağa'ya yaptırılmıştır. Cami mavi, yeşil ve beyaz renkli İznik çinileriyle bezendiği için ve yarım kubbeleri ve büyük kubbesinin içi de yine mavi ağırlıklı kalem işleri ile süslediği için Avrupalılarca, Mavi Camii (Blue Mosque) olarak adlandırılır" (<https://www.aydin.edu.tr/haberler/Pages/sultanahmet-camii-tarih%C3%A7esi-ve-restorasyonu.aspx>. Erişim Tarihi: 09.07.2023).

Türkiye'de turizm sektörünün önde gelen isimlerinden biri olan rehber, tv programcısı, yazar, tasarımcı ve iş insanı Saffet Emre Tonguç da Sultanahmet Camii'ne yabancıların "Mavi Cami" demesinin tarihi yapının mimari ayrıntılarıyla ilgili somut nedenlerini şöyle açıklamaktadır:

"Muhteşem kubbesi ve altı minaresi ile yabancı turistler tarafından 'Mavi Cami' olarak adlandırılan Sultanahmet Camii, vazgeçilmez güzelliği ve ihtişamıyla İstanbul silüetinin değişmez bir parçası. İlk bakışta yabancıların verdiği 'Mavi Cami' ismini haklı çıkaracak mavi çarpmaz gözünüze. Bununla beraber, daha yakından incelediğinizde duvarların aşağı kısımlarının 20 binden fazla lale, karanfil, gül ve zambak desenli mavi-beyaz İznik çinisiyle kaplanmış olduğunu ve bazıları mavi vitraylı 260 pencereden giren ışık huzmesinin günün belli zamanlarında mavinin farklı tonlarından oluşan gölgeler yaydığını görürüz" (<https://www.saffetemretonguc.com/sultanahmet-camii-ve-meydani/>. Erişim Tarihi: 09.07.2023).

4. Sonuç

Metin türleri içinde çeviriye en fazla direnç gösteren metinler hiç kuşku yok ki yazınsal yapıtlardır. Çünkü yazınsal metinlerde anlam oluşturma biçimleri günlük yaşamımızdaki olağan anlamlandırma biçimlerinden farklıdır. Yazınsal yapıtlar, okurlarına standart dilin yasalarını delen, genel dilbilgisi kurallarını altüst eden, gündelik dil kullanımının alışlagelmiş sınırlarını zorlayan, sözcüklerin bilinen/düz anlamlarını aşan yepyeni anlamlar, sıra dışı kullanımlar, farklı imgeler içeren yenilikçi ve öznel bir dil sunar. Dolayısıyla, yazınsal metnin dolambaçlı yollarında yolunu yitirmekten çekinen yazın çevirmeni bir kılavuza gerek duyar (Öztürk Kasar, 2021, s. 27). Bu noktada, örtük, değişmeceli ve/veya yan anlamların oldukça ağır bastığı tuzak ve şaşırtmacalarla dolu yazınsal evrende anlam arayışını sağlam temellere oturma çabasına dayanan göstergebilim, yol gösterici bir işlev üstlenerek çevirmene özgün yazınsal yapıtın örtük, değişmeceli ve/veya yan anlamlarla örümlü gizlerine ilişkin aydınlatıcı ipuçları verip onun erek dile çevirisinde çevirmene kılavuzluk eder, ona adeta rotasını gösteren bir yol haritası sunar. Çünkü yazınsal göstergebilim, yazınsal metnin anlam evrenini irdeleyerek metindeki anlam katmanlarının ortaya çıkarılmasını amaçlar (Öztürk Kasar, 2017, s. X).

Kentsel uzam, göstergebilimsel çözümlenmeye elverişli niteliktedir. Çünkü çok sayıda ve türde göstergelerle dolu olan kentler, yalnızca coğrafi değil aynı zamanda kültürel uzam niteliği de taşır. Bu nedenle de kent uzamı, göstergebilimin doğal inceleme nesnelere biridir. Bu çalışmada Graham Greene'in *Stamboul Train* adlı romanı ve bu romanın Mehmet Harmanlı tarafından *İstanbul Treni* başlığıyla yapılan çevirisindeki göstergeler, kent göstergebilimi sınıflandırmasının "özel ad göstergeleri" ve "tarihsel göstergeler" maddeleri bağlamında incelenmiştir. Sündüz Öztürk Kasar'ın ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" ve "kent göstergeleri sınıflandırması"nın ilk iki maddesi olan "özel ad göstergeleri" ve "tarihsel göstergeler", bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur.

Öztürk Kasar, kent göstergeleri sınıflandırmasını "Çeviri göstergebilimi ile kent göstergebiliminin bütünlük bağlamında özde çeviri kavramının incelenmesi" (2020a) başlıklı makalesinde "özel ad göstergeleri", "tarihsel göstergeler" ve "kültürel göstergeler" olmak üzere üç ana başlık halinde sunmuştur. Ortaya konulan bu ana başlıkların altındaki alt başlıkların bir kısmı ise sonraki dönemde yapılan farklı çalışmaların türüne ve niteliğine göre kimi zaman çıkartılırken kimi zaman da bunlara yenileri eklenmiştir. Bu çalışmada "özel ad göstergeleri" ana başlığına alt başlık olarak bir de "rütbelere" başlığı eklenmiştir. Greene'in romanında kent göstergebilimi bağlamında tespit edilen on altı örnek, Öztürk Kasar'ın sınıflandırmasındaki ilk iki ana başlık ve bu başlıkların alt maddeleri çerçevesinde incelenmiştir. Yapılan çalışmada bu ana başlık ve alt başlıklara dair şu örnekler tespit edilmiş ve ele alınıp incelenmiştir:

İncelemesi yapılan roman ve Türkçe çevirisi bağlamında "özel ad göstergeleri"nden "yer adları"na üç örnek [*goose market / tavuk pazarı* (örnek 1), *Asia Minor / Anadolu* (örnek 2), *Piraeus /-----* (örnek 3), "su adları"na iki örnek [*for two God-forsaken hours / Manş* (örnek 4), *Bosphorus /-----* (örnek 5)], "kişi adları"na bir örnek [*Isaacs / Isaac* (örnek 6)], "rütbelere" bir örnek [*Captain Alexitch / Yüzbaşı Alexitch* (örnek 7)], "kurum adları"na iki örnek [*The Roman books / Roma Kilisesi'nin kitapları* (örnek 8), *Walthamstow Old Comrades / Walthamstow-Yoldaşları* (örnek 9)], "işletme adları"na üç örnek [*Cook's tourists, Cook's tour / Cooks Şirketi, Cook Acente* (örnek 10), *Kruger's beer garden / Kruger'in bira bahçesi, birahanesi* (örnek 11), *the Moscowa / Moskova Lokantası* (örnek 12)]; "tarihsel göstergeler"den ise "tarihi anıtlar" alt başlığına dair dört örnek [*the spires of Würzburg / Würzburg Katedrali* (örnek 13), *bazaar / çarşı* (örnek 14), *Roman cisterns / Yerebatan Sarayı* (örnek 15), *Blue Mosque / Mavi Cami* (örnek 16)] tespit edilmiştir. "Özel ad göstergeleri" başlığından "lakaplar";

"tarihsel göstergeler" başlığından ise "tarihi olaylar" ve "tarihi şahsiyetler" alt başlıklarına dair herhangi bir örnek tespit edilememiştir.

Öztürk Kasar'ın ortaya koyduğu kent göstergebilimi sınıflandırmasının yanı sıra yine Öztürk Kasar'ın ortaya koyduğu "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği", bu çalışmanın kuramsal çerçevesini oluşturmuştur. Öztürk Kasar, bu dizgesellikte "anlamın aşırı yorumlanması"ndan başlayıp "anlamın yok edilmesi"ne kadar giden dokuz eğilim ortaya koymuş ve bu eğilimleri de "anlam", "dolay anlam" ve "anlamsızlık" olmak üzere üç anlam alanına ayırmıştır. Çalışmanın inceleme bölümünde tespit edilip ele alınan örnekler "Çeviride Anlam Evrilmesi Dizgeselliği" bağlamında incelendiğinde anlam evirici eğilimlere dair şu örnekler tespit edilmiştir: "anlamın aşırı yorumlanması" - üç örnek [*for two God-forsaken hours / Manş* (örnek 4), *the Roman books / Roma Kilisesi'nin kitapları* (örnek 8), *Roman cisterns / Yerebatan Sarayı* (örnek 15)]; "anlamın bulanıklaştırılması" - bir örnek [*bazaar / çarşı* (örnek 14)] ve "anlamın eksik yorumlanması" - bir örnek [*Walthamstow Old Comrades / Walthamstow-Yoldaşları* (örnek 9)]; "anlamın bozulması" - yedi örnek [*goose market / tavuk pazarı* (örnek 1), *Asia Minor / Anadolu* (örnek 2), *Isaacs, Isaac* (örnek 6), *Captain Alexitch / Yüzbaşı Alexitch* (örnek 7), *Kruger's beer garden / Kruger'in bira bahçesi, birahanesi* (örnek 11), *Roman cisterns / Yerebatan Sarayı* (örnek 15), *Blue Mosque / Mavi Cami* (örnek 16)]; "göstergenin yok edilmesi" - iki örnek [*Piraeus / -----* (örnek 3), *Bosphorus / -----* (örnek 5)]. Yapılan incelemede "anlamın kaydırılması", "anlamın çarpıtılması", "anlamın saptırılması" ve "anlamın parçalanması" eğilimlerine dair ise herhangi bir örnek tespit edilememiştir. Yerinde çevirmen müdahalesi görülen örnekler ise şunlardır: *the Moscowa / Moskova Lokantası* (örnek 12) ve *the spires of Würzburg / Würzburg Katedrali* (örnek 13). Şu örnekte ise yukarıda tespit edilen anlam evirici eğilimlerin yanı sıra kent göstergebilimine ilişkin olmamasına rağmen "anlamın bozulması" eğilimi görülmüştür: *exclusively religious / aşırı dinci* (örnek 8). *Cook's tourists, Cook's tour / Cooks Şirketi, Cook Acente* (örnek 10) örneğinde ise çeviri tutarsızlığı tespit edilmiştir.

Yazınsal çeviri girişiminden önce çeviri göstergebilimi aracılığıyla özgün metnin anlam ve söylem çözümlemesinin yapılması, çevirmenin yazarın yazınsal metinde yarattığı ve kendini kolaylıkla göstermeyen karmaşık/örtülü anlam evrenini doğru ve derinlikli biçimde kavrayarak çevireceği özgün metne tümüyle egemen olmasını sağlar. Bir başka deyişle, göstergebilimsel çözümleme, tuzaklarla dolu yazınsal çeviride çevirmenin anlam arayışına sağlam bir temel kurma olanağı sunar. Bir yazın yapıtının bir başka dile çevrilmeden önce yapıtın göstergebilimsel çözümlemesinin yapılması zorlu yazınsal çeviri sürecinde çevirmene ışık tutarak işini büyük ölçüde kolaylaştırır. Bu nedenle, göstergebilimsel çözümlemenin yardımına başvurulmaksızın ya da en azından özgün metni göstergebilimsel bir bakış açısıyla okunmaksızın yapılan çevirilerde anlam sorunlarıyla karşılaşma ve anlam evirici eğilimlere rastlama olasılığı yüksektir (Öztürk Kasar & Güzel, 2022, s. 875). Bu bakımdan, çeviri etkinliği ve göstergebilim arasında bir ilişki ve hatta işbirliği olduğu doğal olarak öne sürülebilir. Çünkü, çevirmen de çeviri göstergebilimcisi de yazınsal metnin çok katmanlı anlam örgüsünü saptayıp ayrıştırmak ve yazınsal metindeki anlam oluşumunu çözümlemek zorunda olduğundan her ikisinin de amaç ve etkinlikleri birbiriyle uyumludur. Yapılan bu çalışmada gözler önüne serildiği üzere özgün metnin göstergebilimsel bir bakış açısıyla çevirmen tarafından okunması ve çözümlenmesi, çeviri metinde "anlam evirici eğilim"lerin en az düzeyde kalmasını sağlayan ve yazın çevirmenine çeviri sürecinde ışık tutup işini kolaylaştıran bir yöntemdir.

Kaynakça

- Barthes, R. (1993). *Göstergelimsel serüven* (2. Baskı). (Mehmet Rifat ve Sema Rifat, Çev.). Yapı Kredi Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1985, 1. Baskı).
- Barthes, R. (1996). *Göstergeler imparatorluğu* (1. Baskı) (Tahsin Yücel, Çev.). Yapı Kredi Yayınları (Orijinal eserin basım tarihi 1970, 1. Baskı).
- Berk, F. M. (2009). Küçük Asya. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu Dergisi*, 12(1-2), 263-278.
- Coquet, J.-C. ve Öztürk Kasar, S. (2003). *Söylem, göstergelimi ve çeviri*. (1. Baskı). Yıldız Teknik Üniversitesi Basım-Yayın Merkezi.
- Çakıcı, M. (2021). Rus ruletini alışkanlık hâline getiren yazar Graham Greene hakkında 5 tuhaf bilgi. *KayıpRihtim*. <https://kayiprihtim.com/liste/graham-greene-hakkinda-bilgi/>
- Gorlée, D. L. (2000). *Göstergelimi ve çeviri sorunu: Charles S. Peirce'ün göstergeliminden özel ahntılarla*. (1. Baskı) (Mine Mutlu, Çev.). Günce Yayın ve Eğitim Ltd. Şti.
- Greene, G. (1987). *Stamboul train*. Penguin Books.
- Greene, G. (2004). *İstanbul treni* (1. Baskı). (Mehmet Harmancı, Çev.). Everest (Orijinal eserin basım tarihi 1987, 21. Baskı).
- Greene, G. (2011). *Meselenin kalbi* (1. Baskı). (Mina Urgan, Çev.). İletişim (Orijinal eserin basım tarihi 1948, 1. Baskı).
- Güzel, O. E. (2022). Ayşe Kulin'in *Nefes Nefese* adlı romanının ve İngilizce çevirilerinin kent göstergelimi bağlamında göstergelerinin çözümlenmesi [Yayımlanmamış doktora tezi] Yıldız Teknik Üniversitesi.
- Kılıçaslan, G. (2015, 25 Kasım). *İstanbul treni* - Graham Greene. <https://gurkankilicaslan.com/istanbul-treni-graham-greene/>
- Kourdis, Evangelos. 2015. Semiotics of translation: An interdisciplinary approach to translation. *International Handbook of Semiotics*. (Petre Pericles Tryfonas, Ed.): 303-320. DOI: 10.1007/978-94-017-9404-6_13.
- Önal, M. (2022). Jeopolitik ve jeofilozofik açıdan Anadolu. *Geçmişten geleceğe Küçük Asya Anadolu* (2. Baskı, s.1-16) içinde. Paradigma Akademi.
- Öztürk Kasar, S. (2009). Pour une sémiotique de la traduction. In C. Laplace, M. Lederer & D. Gile (Eds.), *La traduction et ses métiers*. (pp. 163-175). Lettres modernes Minard, Coll.
- Öztürk Kasar, S. (2017). Göstergeler, anlam arayışı ve çeviri . *Çeviri göstergelimi çerçevesinde yazısal çeviri için bir metin çözümlenme ve karşılaştırma modeli* (1. Baskı, s. VII-XI) içinde. Eğitim Yayınevi.
- Öztürk Kasar, S. (2020a). Çeviri göstergelimi ile kent göstergeliminin bütünleşik bağlamında özde çeviri kavramının incelenmesi. *Dünya Dilleri, Edebiyatları ve Çeviri Çalışmaları Dergisi*, 1(1), 1-25.
- Öztürk Kasar, S. (2020b). De la désignification en traduction littéraire: Les Gens d'en face de Georges Simenon dans le contexte turc du point de vue de la sémiotique de la traduction. *Parallèles*, (32), 154-175.
- Öztürk Kasar, S. (2021). Çevirmek, anlamı eğip bükme sanatı mıdır? *Söylem, anlam ve çeviri üzerine disiplinlerarası tartışmalar* (1. Baskı, s. 19-44) içinde. Anı Yayınları.
- Öztürk Kasar, S. ve Çelik, K. (2021). Bir özde çeviri örneği The City of the Sultan and Domestic Manners of the Turks in 1836 ve aslına çevirilerinde kenti temsil eden göstergelerin aktarımı. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23(Haziran), 1067-1084.
- Öztürk Kasar, S. ve Gülmüş Sırkıntı, H. (2021). Çeviri göstergelimi bağlamında bir özde çeviri örneği: The Clown and His Daughter. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 23(Haziran), 1042-1057.

- Öztürk Kasar, S. ve Güzel, O. E. (2022). Ayşe Kulin'in *Nefes Nefese* adlı romanı ile İngilizce çevirilerinin kent göstergebilimi ve çeviri göstergebilimi odağında çözümlenmesi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, 27(Nisan), 869-890.
- Öztürk Kasar, S. ve Tuna, D. (2015). Yaşam, yazın ve yazın çevirisi için gösterge okuma. *Frankofoni Ortak Kitap*. (No: 27), 457-482.
- Tuna, D. ve Kuleli, M. (2017). *Çeviri göstergebilimi çerçevesinde yazınsal çeviri için bir metin çözümleme ve karşılaştırma modeli* (1. Baskı). Eğitim Yayınevi.
- https://en.wikipedia.org/wiki/St._Martin%27s_Day (Erişim Tarihi: 02.07.2023).
- <https://germanfoods.org/german-food-facts/martinstag-st-martins-day/> (Erişim Tarihi: 02.07.2023).
- <http://sosyolojisi.com/graham-greene-kimdir-hayati-kitaplari-eserleri-hakkinda-bilgi/33340.html> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).
- <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).
- <https://tr.traasgpu.com/i%CC%87rlandada-saint-martin-guenuel-kaziniz-pisirildiginde/> (Erişim Tarihi: 02.07.2023).
- <https://tuerkei.diplo.de/tr-tr/themen/willkommen/05-vorweihnachtliches-martinsfest/1793772> (Erişim Tarihi: 02.07.2023).
- <https://tureng.com/tr/turkce-ingilizce/bide%20one's%20time> (Erişim Tarihi: 21.07.2023).
- <https://vasistdas.de/almanyada-sankt-martin/> (Erişim Tarihi: 02.07.2023).
- <https://www.aydin.edu.tr/haberler/Pages/sultanahmet-camii-tarih%C3%A7esi-ve-restorasyonu.aspx> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- <https://www.britannica.com/story/whats-the-difference-between-great-britain-and-the-united-kingdom> (Erişim Tarihi: 21.07.2023).
- <http://www.dildernegi.org.tr/TR,274/turkce-sozluk-ara-bul.html> (Erişim Tarihi: 22.07.2023).
- <https://www.encyclopedia.com/people/literature-and-arts/english-literature-20th-cent-present-biographies/graham-greene> (Erişim Tarihi: 01.07.2023).
- <https://www.fatih.bel.tr/tr/main/rehber?Category=12&SubCategory=435> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- <http://www.fatih.gov.tr/sarniclarimiz> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- <https://www.saffetemretonguc.com/sultanahmet-camii-ve-meydani/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- <https://www.seslisozluk.net/God-forsaken-nedir-ne-demek/> (Erişim Tarihi: 09.07.2023).
- <http://www.sesiztarih.net/2020/06/kucuk-asya-neresidir.html> (Erişim Tarihi: 02.07.2023).